

Plume's denkhistorie

De levende mens is een denkend wezen; of andere levende wezens dit ook zijn, kunnen we niet juist beoordelen.

Met denken bedoelen we ons verstand gebruiken om een logisch verband te vinden, een oordeel te vormen, een plan te maken, of te ontdekken waar we op bedacht moeten zijn. Prachtig hoe Plato (zie aldaar > grot) duidelijk maakte dat ons denken vaak neerkomt op een onbewuste keuze voor één zienswijze (die van jouw). Objectieve waarneming is vaak niet dezelfde als wat je denkt dat er gebeurt.

In het denken zijn drie hoofdrichtingen te onderkennen:

- Filosofie legt de nadruk op de grote vragen en de rede en stelt de 'waarom' vraag;
- Religie wordt gekenmerkt door geloof en openbaring en stelt de 'waartoe' vraag;
- Wetenschap is het systematisch geordende geheel van het weten, regels, wetmatigheden, theorieën, hypothesen en systemen en stelt de 'hoe' vraag.

NB: Onafhankelijke reproduceerbaarheid is hier voorwaarde

De denker
Rodin 1881

In dit essay wil ik een historisch overzicht geven van een paar dozijn denkers en de lezer prikkelen de werken van hen verder te bestuderen. Uitgebreidere beschrijvingen hierover zijn te vinden in boeken (o.a. bibliotheek), op internet (o.a. www.wikipedia.nl) en in tijdschriften. Na kennisname van de ideeën van deze grote wijsgeren kan ook het eigen denken verbreed worden.

'Plume's denkhistorie' is mijn kijk op die ontwikkeling, gevoed door wat andere denkers daarover schreven.

Opmerkelijke denkwijzen zijn gemerkt met een '**mini Rodin**'.

Het is moeilijk de gedachten van de vroegere mens te reconstrueren, wetend dat het geschreven woord maar behelpen is. (volgens Plato in Phaedrus) Getuige de vondsten van gereedschap en voedsel bij het graf van de prehistorische mens bestaat er bij hen kennelijk de opvatting van een 'leven na de dood.'

Welke ideeën had men toen en met welke onderwerpen was men bezig en wat was vernieuwend; daarop zal nader worden ingegaan.

In de dierenwereld zijn voeding, zelfbehoud en voortplanting een drift die aanzet tot handelen; bij de mens is er daarnaast een meer gespecialiseerd denken. In de volgende onderwerpen komen enkele markante voorbeelden daarvan aan de orde.

NB. Door het ontbreken van historische en betrouwbare bronnen wat betreft de periode van meer dan duizend jaar v. Chr. blijft datering in vroegere tijd discutabel. Er vond alleen mondelinge overlevering plaats.

1. Neanderthaler

In brede kring wordt aangenomen dat de menselijke soort is ontstaan of geschapen in Afrika, waar de meeste fossiele resten zijn gevonden; sommige al meer dan drie miljoen jaar oud. De Neanderthaler zit in het DNA van de 'moderne' mens, met de Homo sapiens bijvoorbeeld kreeg hij kinderen. Een daling van het zeeniveau door ijstijd(en) maakte migratie naar alle continenten mogelijk.

(Noot van de auteur: Heeft de aarde vroeger anders gewenteld of heerste er langere tijd een hogere temperatuur vanwege het feit dat er onder het ijs van de poolkap ook kolen en aardolie gevonden worden?)

De Neanderthaler mens leefde omstreeks **44 000 jaar** geleden onder andere in mijn omgeving, Twente en omstreken. Dit is af te leiden uit botten die men vond in oude steengroeven. Helaas is er hier nooit een compleet skelet aangetroffen, maar aan de hand van skeletdelen heeft men zich een beeld gevormd van hoe hij er uit gezien zou kunnen hebben.

Die vroegere mens is veel kleiner dan wij, met een laag voorhoofd, een grote neus, een grotere herseninhoud en een groot schoudergewricht. Hij leek maar amper op de homo sapiens. (Dit soort vondsten elders in ons land kregen namen als: Krijn, Cees, etc.)

Ze leefden van de jacht en getuige de vele botbreuken en vergroeiingen zijn deze waarschijnlijk opgelopen bij jachtongelukken.

Hun denken zal vast gericht zijn op voeding, zelfbehoud en voortplanting, dus een bijna dierlijk denken, maar (!) ook op kunst getuige dergelijke vondsten. Ze leefden in barre omstandigheden, met een gemiddelde jaartemperatuur van 5 á 6 graden en 's zomers niet veel warmer dan 12 graden. We noemen die ijsperiode nu het Weichselien.

Het gereedschap bestond uit stenen werktuigen, zoals vuistbijlen en

schrappers. Vondsten van skeletdelen van Neanderthalers komen voor in heel Europa, en ook in het Midden-Oosten en Centraal-Azië.

De foto hierboven is heel kunstig gemaakt met als basis gevonden botten uit die tijd; het is hoogstens een inkleuring van de mogelijke werkelijkheid. (Zie voor meer info: www.neanderthalers.nl)

Slechts ± 3 000 jaar voor Chr. leefde o.a. in Drenthe het trechterbekervolk, de z.g. Hunnen. Het bouwen van hunebedden met kolossale stenen vereiste ongetwijfeld ook veel denkwerk en naast organisatie vast ook lichamelijke kracht.

We mogen het denken van de prehistorische mens daarom beslist niet kleineren.

2. Abraham 2038 v. Chr.

Over Abraham zijn geen andere historische bronnen te vinden dan in de Tenach (joden), de Bijbel (christenen) en de Koran (moslims). Desondanks wordt Abraham ook vaak door niet-gelovigen beschouwd als een persoon (een z.g. aartsvader) die echt heeft bestaan. Volgens de Bijbelse tijdlijn zou Abraham in 2038 v. Chr. geboren zijn. Het oude testament zou volgens sommigen echter pas in de 10de eeuw v. Chr. op schrift zijn gesteld; anderen houden dat op de 6de eeuw v. Chr.

Abraham
Palais du Tau

Volgens het verhaal vertrouwde Abraham rotsvast op God. De 'boodschap' van God een offer te brengen op de berg Moria (Tempelberg) paste geheel in zijn denkpatroon. Dat het nota bene om zijn eigen zoon ging, deed hem door zijn vertrouwen op één God niet twijfelen. Gelukkig verscheen 'door de tussenkomst van een engel' een lam als offer.

Abrahams offer
Laurent de La Hire

Het bestaan van één god hoorde thuis in het denken van Abraham.

Vele volken in die tijd geloofden in meer goden. Het zogenaamde monotheïsme bestond trouwens ook op andere plaatsen, o.a. in Egypte.

In de geschiedenis van de joden werd het joodse volk - de nakomelingen van de aartsvaders Abraham, Izaäk en Jacob - door God als "het uitverkoren volk" aangewezen.

(Auteur: Een te verwerpen status, die in wezen de joden meer kwaad dan goed heeft gebracht. Het isolement in plaats van eenheid van de mensheid heeft in de geschiedenis vaak bewezen funest te zijn.)

3. Mozes 14de / 13de eeuw v. Chr.

Mozes wordt beschreven in de Bijbel en ook in andere bronnen, zoals bijv. de Romeinse historici Tacitus en Strabo (*63 vChr.- 23 nChr.). In de Bijbel staat het verhaal dat zijn moeder hem te vondeling legde in een rieten mandje in de Nijl. Hij werd gevonden door een dochter van de farao die daar een bad ging nemen en de baby prompt adopteerde.

Zij was het die hem de naam Mozes 'hij die optilt / uittrekt' gaf; 'want,' zei ze, 'ik heb hem uit het water getrokken' (Exodus 2:10). Mozes werd aan het hof van de farao's opgevoed en ontwikkelde zich tot een krachtig leider en priester.

Mozes werd de organisatorisch en geestelijk leider van Israël, en bleef dat gedurende de veertig jaar waarin het volk door de Sinai woestijn trok.

Moses met wet op tablet
Rembrandt

Bij de berg Horeb verschenen via Mozes de 'Tien Geboden' op schrift in stenen tabletten.

Inhoudelijk behelzen deze in versvorm:

1 Bovenal bemin één God;	2 Zweer niet ijdel, vloek noch spot;
3 Heilig steeds de dag des Heren;	4 Vader, moeder zult gij eren;
5 Dood niet, geef geen ergernis;	6 Doe nooit wat onkuis is;
7 Zie af van stelen en bedriegen;	8 Ook van achterklap en 't liegen
9 Wees steeds rein in uw gemoed;	10 En begeer nooit iemands goed.

Het schrift was eerder bekend o.a. bij de Egyptenaren, ook in de 'veda's' en bij anderen. Het schrift kent een lange geschiedenis, vroeger het turven van hoeveelheden en later het optekenen van woorden. Omdat de vermelding hiervan in de bijbel ook in ons land bekend is, is deze tekst als vernieuwing van mondelinge overlevering naar het geschreven woord hier benoemd.

(In het tweede millennium v. Chr. ontstond op verschillende plaatsen een alfabet van ongeveer 30 lettertekens. In China echter ontstonden woordtekens in plaats van lettertekens, waarmee indirect ook een taalprobleem wordt opgelost. Huis, home of maison kent maar één Chinees karakter: 其. Met 2 á 3000 Chinese tekens kan men de krant lezen.)

Als Egyptische priester onderwees Mozes dat het verkeerd is het Goddelijk wezen af te beelden als een dier (in Egypte) of als een mens (in Griekenland). God is volgens hem enkel 'Het Ene' dat ons allen, het land en de zee omvat – dat wat wij hemel noemen of universum, of de natuur van al wat bestaat. Welk zinnig mens zou dan een beeld van God durven maken dat op welk schepsel onder ons lijkt. (Strabo #35)

In zijn denken past geen stoffelijk beeld van God. (Gij zult u geen gesneden beeld maken ... Exodus 20.)

Het verbond "Uitverkoren volk" werd later bekrachtigd toen de Israëlieten onder leiding van Mozes uit Egypte naar Kanaän (het 'Beloofde Land') trokken.

4. David

ca. 1040 - 970 v. Chr.

David en Goliath
Caravaggio

Volgens de overlevering is David zijn eerste beschreven wapenfeit het 'vermeende' vellen van de reus Goliath met een steen uit zijn slinger. Met dit wapen had hij tijdens het hoeden van de schapen ruimschoots kunnen oefenen. Hij werd namelijk in zijn jeugd geacht op de schapen te passen. Vanwege het daar voorkomen van roofdieren geen ongevaarlijke baan.

David wilde trouwen met Michaëla, de dochter van Saul (de koning). Als bruidsschat eiste Saul als wraakneming op zijn vijanden, 100 voorhuiden van Filistijnen. David kweet zich meer dan uitstekend van zijn taak. Hij doodde 200 Filistijnen en kwam met hun voorhuiden terug naar de koning. (Auteur: 'victorie stinkt dikwijls')

Toen gaf Saul hem zijn dochter Michaëla tot vrouw.

Zijn latere koningschap bracht stabiliteit en militair succes. Hij was een groot liefhebber van vrouwen en hoewel niet expliciet verboden in de

Thora, wordt polygamie eerder afgeraden dan gestimuleerd. De reden hiervoor was dat 'veelwijverij' bijna onvermijdelijk tot spanningen, afgunst en intriges tussen de diverse vrouwen en de afzonderlijke kinderen leidt. Dit bleek ook het geval bij de vele zonen van hem zo te zijn die bijna allen een andere moeder hadden.

Zijn grote hoeveelheid (>15) vrouwen, en bovendien bijvrouwen, en de manier waarop hij bijvoorbeeld Bathseba haar eigenlijke echtgenoot Uria afhandig maakte (door deze de vechtersdood in te sturen) worden sterk veroordeeld, alsook een door hem op touw gezette telling van de bevolking.

Wat in het voordeel van David pleitte, was dat wanneer hij met zijn fouten werd geconfronteerd, hij deze erkende, ervan leerde en ook berouw toonde en God om vergeving vroeg.

God toonde zich vergevingsgezind en beloofde dat zijn dynastie het vorstenhuis van de Israëlieten zou blijven. Een groot deel van de psalmen zou door hem zijn geschreven, hij getuigt daarin van zijn vertrouwen op God. Zeer bekend is bijvoorbeeld psalm 23 (De Heer is mijn herder). In de koran is Dawud één van de profeten. God gaf aan Dawud wijsheid en veel bezit. Zo leerde God hem het maken van een harnas, om de Israëlieten tegen het geweld van de oorlog te beschermen.

Zijn denken stoelt op onverschrokkenheid, vertrouwen en berouw, doch ook op een verkeerd begrepen taak om te zorgen voor nazaten via verschillende moeders.

(Gehoorzaamheid aan Gen. 1:28: 'Weest vruchtbaar, en vermenigvuldigt u.').

5. Zarathustra ca. 628 - ca. 551 v. Chr.

Volgens de legende was de profeet een herder en leefde hij op het platteland. Hij kreeg een visioen van de god Ahura Mazda. Zarathustra ontwikkelde zich tot een Iraanse profeet en grondlegger van een godsdienst die tegenwoordig haar aanhangers vooral in India vindt. Op taalkundige gronden plaatst men (Mary Boyce, Peter Clark en Michael Stausberg) zijn leven echter eerder tussen 1400 en 1200 v. Chr. De godsdienst die hij stichtte, bevat de aanzetten van een vorm van monotheïsme.

Hij was de profeet van de **Goede** god. Volgens hem is hij de ware god van het **Goede** en zijn alle andere goden halfgoden. De mens is geschapen om te strijden tegen de machten van het kwaad. Het geloof zit dan ook niet in het aanvaarden van een leer, maar in het

denken, zeggen en doen van het goede.

Hoe kan het kwaad bestaan, wanneer de wereld geschapen is door een goede en almachtige God? Zarathustra verklaarde het kwaad als gevolg van een strijd tussen twee geesten. Bij vrije keuze van de mens kan gekozen worden voor het goede met als beloning een eeuwig, zalig bestaan aan het einde der tijden.

In het boek 'Also sprach Zarathustra' van Friedrich Nietzsche uit 1885 wordt hij beschouwd als de eerste die een absolute scheiding tussen goed en kwaad benoemt en vandaar als "uitvinder" van de moraal wordt bestempeld. De componist Richard Strauss schreef in 1896 een muziekstuk met de titel 'Also sprach Zarathustra.'

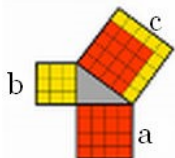
6. Pythagoras ca. 581 - ca. 507 v. Chr.

Pythagoras van Samos

Pythagoras is een Grieks wiskundige, wijsgeer, filosoof en hervormer. Hij werd door sommigen als een van de Zeven Wijzen van die tijd beschouwd.

Volgens de overlevering heeft hij veel reizen gemaakt naar Egypte en Mesopotamië. Hij streefde harmonie en reinheid van de ziel na, wat naar zijn mening bevorderd kan worden door onder andere de kennis van getal verhoudingen. Deze verhoudingen beheersen volgens zijn leer het heelal, zoals die bijvoorbeeld ook terug te vinden zijn in de muziek. Als geoefend lyra-speler ontdekte hij harmonieuze tonen door een gespannen snaar op verschillende punten af te klemmen (halve lengte: *octaaf*; twee derde: *kwint* en driekwart: *kwart*).

$$a^2 + b^2 = c^2$$

De stelling van Pythagoras is waarschijnlijk bij ons de meest bekende in de wiskunde. 'Zijn' stelling was nieuw voor de Grieken; echter in Babylon en in Egypte (piramiden ca. 2de millennium v. Chr.) was de rechthoek ($3^2 + 4^2 = 5^2$) al langer bekend. Bij zijn volgelingen gold een volledige gelijkheid tussen mannen en vrouwen, uitzonderlijk in de Griekse wereld.

Aristoteles vatte de leer van Pythagoras en zijn volgers aldus samen:

De dingen zijn getallen; en het gehele universum is harmonie en getal.

Pythagoras was overtuigd van de onsterfelijkheid van de ziel en onderwees reïncarnatie. Hij geloofde in zielsverhuizing; de ziel van de mens maakt een lang louteringsproces door in steeds hernieuwde belichamingen. Hij was een weloverwogen vegetariër. Zelftucht, ingetogenheid, onthouding stonden bij hem centraal.

Het volmaakte getal is 10 ($1 + 2 + 3 + 4$), tetraktys genoemd. Deze is de bron en de oorsprong van alle dingen. Hij paste deze tien toe op vele zaken, onder andere op hemellichamen.

Een reusachtig axioma van Pythagoras luidt:

Het denken is superieur aan het zintuiglijke.

7. Boeddha ca. 563 – ca.483 v. Chr.

De jonge prins *Siddhartha Gautama*, de Boeddha groeide op in Noord India in de beschermde omgeving van een koninklijk paleis en kwam niet met de buitenwereld in contact. Hij leidde zodoende weliswaar een leven van luxe en plezier, maar hij was niet gelukkig. Op een dag verliet hij het paleis om een tochtje te maken. Tijdens dat uitstapje zag hij vier mannen: namelijk een oude man, een zieke man, een dode man en een asceet. De laatste, die niets bezat, maar leefde van voedsel en geld dat hem geschonken werd, zag er niettemin gelukkig uit. Siddhartha zag in dat niets in het leven bestendig is, en besloot het voorbeeld van de asceet te volgen.

Hij vertrok diezelfde avond nog uit het paleis, om de verlossing uit het lijden en de kringloop van het bestaan te vinden. De extreme vorm van ascese bleek hem echter na zes jaar niet de juiste manier om verlossing uit het lijden te bereiken.

Het vermijden van fout gedrag, het ondernemen van het goede, en het ontwikkelen van je geest; daar gaat het om in het denken van de Boeddha.

Kort samengevat luiden zijn vier edele waarheden:

- 1- het beschrijven van het lijden,
- 2- de oorzaak hiervan,
- 3- de mogelijkheid om ervan verlost te worden, en
- 4- de weg om deze verlossing te bereiken, te weten via het: ‘Achtvoudige Pad’.

Dat houdt in: juist begrip, juiste intentie, juist spreken, juist handelen, juist levensonderhoud, juiste inspanning, juiste aandacht en ten slotte meditatie. (Het Achtvoudige Pad)

Hierna volgen twee uitspraken van de Boeddha die verklaren hoe hij het bovenstaande opvatte:

geen strikte regels maar richtlijnen:

“Neem niets aan voor het zelf onderzocht te hebben” en

“Tracht zelf ‘Het Achtvoudige Pad’ vorm te geven”.

In het boeddhisme speelt karma (het geheel van goede en slechte daden en gedachten) een belangrijke rol in de gehele cyclus van geboorte, leven, sterven en wedergeboorte (reïncarnatie).

De wetmatigheid van oorzaak en gevolg is eeuwig en onvermijdelijk volgens de boeddhist.

Het boeddhisme kent ruim 400 miljoen belijders, voornamelijk in zuidoost Azië.

8. Confucius 551 – 479 v. Chr.

像教行子孔師先

Confucius

Confucius, hoeder van vee en privéleraar, zag het als zijn taak de mensen te inspireren tot het goede, en de teloorgang van de zeden tegen te gaan. Uiteindelijk had hij 3000 volgelingen en deed met een grote groep studenten diverse staten aan. Zijn morele adviezen werden door de heersers altijd met open armen ontvangen. Zijn filosofie legde de nadruk op de persoonlijke en bestuurlijke moraal, orde, en respect voor de meerdere. Zijn onderwijs was sterk gericht op het aanleren van politieke vaardigheden. Confucius' leer stond in vele opzichten op gespannen voet met de daar toen heersende standenmaatschappij.

Naar zijn mening was iedereen van nature gelijk. Hoge posten moeten door de meest bekwame mensen worden bezet en niet per definitie door de adel

die dergelijke functies in de praktijk vaak erft.

Een kenmerk van zijn invloed is: persoonlijke en bestuurlijke moraal, orde, en respect voor de meerdere. Het gevolg van Confucius' leer op de Chinese beschaving kan niet worden overschat.

De laatste jaren van zijn leven besteedde hij aan het schrijven van boeken over geschiedenis, rites en muziek om hiermee de tradities te bestendigen. Het boek: ‘De Gesprekken’ is een beknopte bundeling van discussies die hij had met volgelingen. Deze zijn na zijn dood verzameld.

9. Socrates

470 – 399 v. Chr.

Buste van Socrates
Louvre Parijs

Socrates heeft zelf nooit iets op schrift gesteld. Hij wordt beschouwd als een van de stichters van de westerse filosofie, en is vooral bekend geworden door gesprekken met zijn studenten, de latere klassieke schrijvers Plato en Xenophon.

Socrates verkondigde zijn denkbeelden gewoonlijk op openbare plaatsen, markten, sportterreinen e.d.; daar waar hij mensen van welke rang of stand ook kon aantreffen.

Plato schreef een groot aantal ‘dialogen’ in de trant en de geest van Socrates, waarin hij hem ophemelt; ook anderen prijzen zijn methode om achter de waarheid te komen, namelijk door wat de socratische methode wordt genoemd.

Socrates hield zich in hoofdzaak bezig met ethische vraagstukken, zoals wat is rechtvaardigheid, dapperheid, vroomheid, zelfbeheersing, wijsheid, enz. Hij ging ervan uit dat het juiste inzicht van een begrip de juiste toepassing ervan in de praktijk waarborgde, ‘want niemand zondigt vrijwillig.’

(Auteur: Wat zou hijzelf gevonden hebben van de latere lovende woorden over hem?)

Socrates hield nooit systematische voordrachten, maar door gesprekken in de vorm van vragen en antwoorden inspireerde hij zijn leerlingen. Schijnbaar zonder enige moeite gaf hij wijsgerige diepte weer in heldere eenvoud, niet door uitvoerige beschrijvingen, maar door de personen te laten spreken en handelen. Dat opdiepen van kennis moest volgens hem gebeuren zoals een vroedvrouw een kind ter wereld helpt komen. Ook humor, spot en ironie gebruikte hij voortreffelijk.

Hij was ervan overtuigd dat een ‘goed’ mens niets kwaads kan overkomen, niet bij leven noch na de dood én dat kennis volledig authentiek moet zijn.

Hij stelde communicatie centraal. Men vond hem altijd ergens op de agora (centraal openbaar plein in oud Griekse steden) omringd door een groepje toegewijde luisteraars, met daartussen ook een enkele achterdochtige of zelfs een afluisteraar. Hij toetste zijn denkbeelden voortdurend via de zogeheten ‘dialectische’ methode (kennisleer die van de dialoogvorm gebruik maakt: van stelling via tegenstelling naar synthese) of via socratische gesprekken met allerlei mensen. Hij perste als het ware hun kennis uit hen, om die vervolgens op waarheidsgehalte/houdbaarheidsgehalte te onderzoeken of ze zo nodig te verwerpen.

Bij de socratische methode van waarheidsvinding tracht men via de uitgesproken gedachten van de leerling door gepaste vragen hem gaandeweg zover te brengen dat hij het begrip dat men hem duidelijk wil maken, zelf vindt.

De basis van deze methode is – evenals Socrates – uit te gaan van de gedachte dat men niets weet.

Verder vond hij het gesproken woord belangrijk, met de invulling die hij hieraan gaf, zette hij zich af tegen de sofisten. De nadruk die zij legden op ‘gelijk krijgen’ in plaats van ‘gelijk hebben’, leidt volgens Socrates tot een cynische opvatting over het leven, waar waarachtigheid en ethiek ondergeschikt zijn. Het belang dat de sofisten hechtten aan overtuigingskracht en welsprekendheid als doel op zich, verraadt een gebrek aan inzicht in de waarheid in de vorm van objectieve en algemeen geldende maatstaven om het menselijk gedrag daaraan te toetsen. De pretentie van de sofisten de leerlingen een juiste levenshouding bij te brengen kan dan volgens Socrates niet worden waargemaakt.

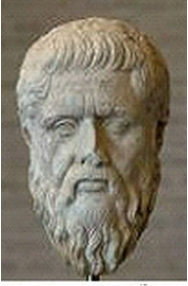
In de dialoog “Crito” van Plato wordt op meesterlijke wijze de dood van Socrates door de gifbeker beschreven. Hij werd aangeklaagd en uiteindelijk ter dood veroordeeld voor het niet aanbidden van de goden van de stad en van het introduceren van nieuwe goden, daarnaast zou hij ook een slechte invloed op de jeugd gehad hebben. Behalve het rechtsproces wordt in de genoemde dialoog ook de mogelijkheid besproken te ontsnappen uit Athene en zo de uitvoering van het doodvonnis te ontlopen. Socrates liet dat voorbijgaan. Hij vond dat het na jaren als burger van Athene de Atheense wetten te hebben onderschreven, onjuist zich nu te onttrekken aan een op die wetten gebaseerd oordeel, hoe onrechtvaardig dat oordeel ook was. Aan te bevelen is ‘Plato’s Crito’ te lezen, een dialoog waarin Socrates’ veroordeling tot de dood door de gifbeker beschreven wordt. (www.plato.crito).

Socrates door Jaques-Louis David
Metropolitan Museum of Art, New York

10. Plato

428 – 348/347 v. Chr.

Griekse buste Plato

Plato, leerling van Socrates en leraar van Aristoteles, is een van de meest invloedrijke denkers in de westerse filosofie. Hij schreef een aantal dialogen over verschillende onderwerpen en werd met zijn ideeënleer de aartsvader van het filosofisch idealisme. Plato's oeuvre vertoont een verbluffende diversiteit aan onderwerpen, gepaard gaand met een even grote diversiteit aan stijl, methode, sfeer en toon. Hij sprak nooit uit eigen naam, maar liet altijd andere personen optreden in geësceneerde dialogen. Kenmerkend voor zijn werken is de methode van de dialectiek (redeneerkunde), als een soort voorloper van de logica. Ook komen in zijn werken drogredenen aan bod, argumentaties die niet kloppen, maar wel aannemelijk lijken.

Plato probeert het denken, vooral misvattingen in het denken (van de mensen), aan de kaak te stellen. Hoe kunnen we op een gegeven moment zekerheid hebben dat wij inderdaad iets echt kennen? (Dit in antwoord op het sofistieke dilemma: je kent iets niet. Je wilt het leren kennen; op een gegeven moment denk je het te kennen; maar hoe kun je weten dat datgene wat je nu kent dat is wat je zocht te kennen? Dat kende je immers voorheen toch niet?)

Het bekendst van zijn denken zijn twee zaken die ik kort samenvat met de titel 'de grot' en 'de ideeënleer'. Auteur: De meeste samenvattingen zoals deze lijken altijd op wat ooit tegen mijn pake door zijn kleinzoon werd gezegd: "It leit efkes wat oars pake." (Het ligt wel iets anders opa).

Grot: Onze waarneming bedriegt ons af en toe danig. Plato heeft dat in *zijn* tijd al eens boeiend beschreven in "De Staat". Dat verhaal gaat in essentie over een groep mensen die in een grot zit en maar naar één kant, een vlakke wand, kan kijken. Achter hen is een vuur, dat de wand verlicht. De veelvuldig voorbij gedragen beelden tussen de vastgebonden mensen, en het vuur werpen schaduwen op de vlakke wand. Op den duur kennen de mensen de diverse schaduwen, ze maken er zelfs personen met namen van, mede omdat ze ook 'gewoon spreken'.

Na lange tijd werd één van hen van zijn boeien bevrijd.

Rondkijkend weigerde hij aanvankelijk te aanvaarden dat de ruimtelijk gedragen beelden de oorzaak van de schaduwen zouden zijn. De nieuwe werkelijkheid van de bevrijde man bleef voor de geboeiden echter absoluut ongeloofwaardig vanwege hun eenzijdige waarneming. Nog steeds zien ze immers met eigen ogen de beelden op de wand, en daarom kunnen ze die nitwit niet langer uitstaan. "Verwijder die mens!" wordt geroepen.

(Die fundamentele afwijzing van een zeer 'abnormale' gedachte is ons eigen. Denk maar aan vergelijkbare reacties bij Copernicus, die de zon centraal stelde i.p.v. de aarde.)

Ideeënleer: Er zijn vaste ethische waarden, dat zijn onzichtbare, tijdloze, perfecte illustraties, waarvan de verwerkelijkingen in de wereld om ons heen slechts zwakke imitaties zijn. Wij vinden dat één bepaalde handeling rechtvaardiger is dan een andere. Waarom? Omdat de ene handeling meer het idee 'rechtvaardigheid' benadert dan de andere. Deze ethische ideeën zijn dus absolute standaarden, geldend voor alle mensen.

Het wezen van de dingen, dat Socrates trachtte te vinden (in de vroege dialogen) door zijn pogingen tot definities, vinden we ook terug in de 'Ideeën'. Doordat zij eeuwig bestaan en eeuwig hetzelfde zijn, ziet Plato in hen de enig ware objecten van onze kennis. De zichtbare wereld om ons heen is te veranderlijk om er echte kennis van te kunnen hebben

11. Aristoteles

384 – 322 v. Chr.

Aristoteles Lysippos
330 v Chr.

Aristoteles heeft (vanuit, wat nu Griekenland heet) de filosofie in de oudheid en in de middeleeuwen enorm beïnvloed. Men zou kunnen zeggen dat het wetenschappelijk beoefenen van filosofie met hem is begonnen.

Behalve als leerling van Plato is hij ook bekend als onderwijzer van Alexander de Grote. (toen heerser van de Adriatische zee tot de Himalaya en o.a. stichter van Alexandria in Egypte en ~20 andere steden met zijn naam)

Aristoteles richtte zijn eigen school op, het lyceum, dat 500 jaar lang in gebruik zou blijven. Hij onderwees over alles van de toen bekende menselijke wijsheid. De vakken die aan dat Lyceum werden behandeld varieerden van logica, metafysica, theologie, geschiedenis, politiek, ethiek, esthetica, astronomie en meteorologie tot ook een oud equivalent van natuurkunde en scheikunde.

Zijn werk wordt gekenmerkt door een uitgesproken analytische denkwijze en een enorme belangstelling voor de waarneembare werkelijkheid.

“Filosofie komt pas na een grondige scholing in logica (redeneren) en methodologie (methodeleer).” was ooit zijn devies.

Er is maar een fractie (1/5) van zijn werken bewaard gebleven, namelijk de notities die hij bij zijn lessen gebruikte. De Griekse filosofie (Socrates, Plato, Aristoteles) heeft pas in de twaalfde eeuw van Arabische -Islamitische filosofen via de omweg Spanje naar de westerse filosofie geleid.

(Auteur: We mogen de Arabische wereld daar wel erkentelijk voor zijn.)

Men zou Aristoteles tekort doen als enkele zaken hier ongenoemd zouden blijven.

De geschriften van hem zoals *Ethica* en *Politica* hebben een heldere en logische opbouw; geen ingewikkelde of gekunsteld aandoende theorieën, maar een voortdurend zoeken naar **de waarheid**.

Zijn belangrijkste wijsgerige stellingen:

Het **leven** heeft tot doel gelukzaligheid (Grieks eudaimonia) te vinden door:
studie filosofie en wetenschap,
morele verstandigheid: deugd,
genot (hedonisme)

Het **zijn**: elk ding is een combinatie van materie en vorm
het zijn van elk ding kan behoren tot wel 10 categorieën
(substantie, kwantiteit, kwaliteit, relatie, plaats, tijd, positie, conditie, handeling, ervaring)
actueel of potentieel zijn
waar of onwaar zijn
wezenlijk of incidenteel zijn

Het bewegen, het **worden**
oorzaak > gevolg

God 'de eerste onbewogen beweg'er' uiteindelijke oorzaak van alle zijn en van alle worden.

De **mens** deel uitmakend van de kosmos, die steeds naar grotere volmaaktheid evolueert
(d.i. 'op God gericht' / teleologie).

De **ziel** onverbreekelijk deel uitmakend van de lichamelijkeheid (maar ze bezit wel een onstoffelijk kenvermogen).

Met het boek 'de *Ethica*' toont Aristoteles feilloos aan dat zijn filosofie enkele honderden jaren voor Christus reeds de meest vooruitstrevende inzichten bezat. Inzichten die niet alleen van toepassing zijn op de huidige tijd, maar, net als zijn karakter, universeel (en tijdloos) zijn.

Plato l. en Aristoteles r.
Atheense school

12. Jezus Christus van Nazareth ca. 6 v. C. – 30 n. Chr.

Sinds ruim 2000 jaar worden (nu bijna twee miljard) mensen geïnspireerd door Jezus van Nazareth. Toch weten we eigenlijk bitter weinig rechtstreeks over hem. De vier evangeliën in de bijbel zijn namelijk opgetekend tussen 70 en 100 na Chr.; ze zijn dus tenminste uit de tweede hand. Die vier evangeliën getuigen van een heilig geloof in God en het hiernamaals.

Men denkt dat het *oorspronkelijke* Thomas-evangelie van eerdere datum is (de in 1945 gevonden zogenaamde Nag Hammadi geschriften). Dit vijfde document, het Thomas-evangelie kent geen enkele vorm van uitgewerkte theologie, geen verlosser, geen Messias, geen zoon van God, enz.

Mattheüs stelt in het eerste evangelie van het nieuwe testament dat Jezus werd geboren toen Herodes nog leefde en de dood beval van alle kinderen onder de twee jaar (Mat. 2:16). Herodes stierf

echter in 4 v. Chr. Veel historici hebben geconcludeerd dat het jaar 6 v. Chr. het meest waarschijnlijke jaar van Jezus' geboorte is.

(NB. Onze jaartelling is begin 6de eeuw onjuist berekend door de monnik en wiskundige Dionysius Exiguus († ca. 550). Tijdrekeningen verschillen in de hele wereld: Het jaar 2014 in het westen komt overeen met het jaar 1436 > moslims; met 5775 > joden; met 4711 > chinezen; met 2559 > boeddhisten; met 2070 > hindoes.)

De joodse tien geboden (zie hiervoor 3 Mozes) werden door Jezus samengevat tot: ·

‘Gij zult de Here, uw God liefhebben met geheel uw ziel en met geheel uw verstand.

Dit is het grote en eerste gebod. Het tweede daaraan gelijk is:

Gij zult uw naaste liefhebben als uzelf.

Aan deze twee geboden hangt de ganse wet en de profeten.’ (Mat. 22:37-40)

Carl Heinrich Bloch
1834 - 1890

De Bergrede is volgens de christelijke overlevering de rede van Jezus, de Christus; die gehouden werd op een berg. Deze wordt zowel beschreven in het evangelie volgens Mattheüs (Mat. 5) als in het evangelie volgens Lucas (Luc. 6: 17-49).

De Boeddha hield een vrijwel identieke rede ca. 500 jaar eerder op de berg Patri Moksha Sûtra.

Jezus verbleef waarschijnlijk als jongeling o.a. bij de Essenen, een joods boeddhistische gemeenschap.

De Bergrede begint met de acht zaligsprekingen. Jezus neemt het op voor de armen en de zwakkere mensen en spreekt uit dat hun positie een zegen is, gezien het gevolg van die positie (want uw loon is groot in de hemel. Luc. 6:23).

In Lucas volgen er op de zaligsprekingen de zogenaamde dreigspreuken. De mensen die onrecht doen worden aangezet om recht te doen.

Daarna volgen er praktische leefregels; mensen worden aangespoord barmhartigheid te betrachten, goede werken en daden te verrichten zonder er iets voor terug te verwachten.

Jezus gebruikte bij zijn evangelieprediking symbolische verhalen om een morele waarheid aanschouwelijk te maken (Marc. 4 en Luc. 8). Enkele bekende verhalen (gelijkenissen) zijn: De barmhartige Samaritaan (Luc. 10); de balk en de splinter in het oog (Mat. 7); de zaaier, die zaaide op vruchtbare en op onvruchtbare grond (Mat. 13, Marc.4); de échte schat, waar je schat is, is ook je hart (Mat. 6); de verloren zoon (Mat. 18); enzovoort.

De beloning voor het volgen van Jezus is het erven van het eeuwige leven (Mat. 19 -27/30): “Wie in Mij gelooft zal leven ook al is hij gestorven” (Joh. 11-25).

In ‘Concilies’ in diverse oude wereldsteden is de christelijke theologie nader uitgewerkt.

- 1 Wezenlijke eenheid van Zoon en Vader. (Concilie te **Nicaea** 325; tegen stemde Arius)
- 2 Fundamentele eenheid Heilige Geest, Vader en Zoon. (**Constantinopel** 381; tegen Macedonius)
- 3 De goddelijke en menselijke natuur van Christus zijn in één persoon verenigd.
Maria wordt moeder Gods genoemd. (**Efese** 431; tegen Nestorius).

Concilies zijn vergaderingen van kerkelijke ambtsdragers, voornamelijk bisschoppen, onder leiding van de paus. Die genoemde concilies met **onnatuurlijke** stellingen/denkbeelden zijn beïnvloed door (‘mystieke’) religieuze ervaringen tijdens alternatieve staten van bewustzijn.

Hoe anders kan de toespeling op de symbolische voorstelling verklaard worden van aan Jezus toegeschreven woorden in Johannes 3 : 3 – 8: Wat uit het vlees geboren is, is vlees, en wat uit den Geest geboren is, is geest. Verwonder u niet, dat ik u gezegd hebt: Gijlieden moet wederom geboren worden.

Natuurlijk is Jezus niet werkelijk uit een maagd geboren. In Matheus 7 staat dat hij verschillende broers en zusters had. Alle grote wijzen, Jezus, Boeddha, Krishna, Lao Zi, ook Plato zijn symbolisch geboren uit hun mystiek eigen maagdelijke natuur.

Geloof in God, en/of in Jezus de Christus is niet afhankelijk van een meerderheid, noch van geweld, intriges of dominantie. Het geloof, het gevoel, het hart, het niet redenerend deel van de mens, is iets anders dan het weten.

In God, Jezus de Christus geloven is op hem vertrouwen; ervaren, gewaarworden, ondervinden.

Men, de volgeling, gelooft dat sterven geen ondergang is, maar bevrijding en de toegang naar een hogere menselijkheid, Johannes noemt dat ‘euwigheidsleven’, Paulus ‘een nieuwe schepping’.

De oude Grieken noemden de dood ‘de volkomen slaap’; slaap en dood zijn daar beiden perioden van rust om datgene te verwerken wat we overdag of tijdens het leven meegemaakt hebben; de dood zou wel meer verkwikkend zijn dan slaap. Er wordt gezegd: ‘niet zonder reden huilt het pas geboren kind, het zou nog langer in de rusttoestand willen verkeren’.

Paulus († 68 n. Chr.) is een volgeling van Jezus geworden (deels tijdgenoot van Jezus) nadat hij aanvankelijk een fel christenvervolger is geweest. Na zijn bekering, beschreven in Handelingen 9, verkondigde hij dat Jezus de Zoon van God is (Hand. 9:20. Hem waren de ogen geopend). De veertien brieven in het nieuwe testament zijn door of namens hem geschreven en van hoog theologisch niveau tot heel praktische beschouwingen (vooral óók voor niet joden).

13. Epictetus

ca. 55 – ca. 135 n. Chr.

Epictetus

Epictetus was een stoïcijnse filosoof uit de eerste eeuw na Chr.

Samen met andere Romeinse filosofen als Seneca en Marcus Aurelius behoorde hij tot de leidende figuren in de stoïsche filosofie; de stoïcijnen. Hij werd als Griekse slaaf uit Anatolië naar Rome gebracht, vrijgelaten en toch na jaren verbannen. Na zijn vrijlating onderwees hij, aanvankelijk in Rome en later in Griekenland de filosofie van de Stoa (letterlijk zuilengang) aan een door hem gestichte school. (Een stoïcijn is bijv. iemand die pijn en verdriet onverstoord en zonder klagen draagt. Als slaaf waren **zijn beide benen gebroken**, hij ging er (voordat het woord bestond) 'stoïcijnse' mee om!) Zelf heeft Epictetus niets geschreven, maar zijn leerling en bewonderaar Arrianus heeft acht boeken over het gedachtegoed van Epictetus samengesteld. Bovendien

was hij de auteur van het bekende handboekje, (Encheiridion van Epictetus) een verzameling van 53 citaten van Epictetus. De hierin gegeven praktische adviezen zijn ook **nu** nog zeer de moeite waard. (De begrippen erfzonde en genade waren destijds geen onderdeel van het denken en streven naar geluk. Het handboekje is op internet o.a. te vinden op [www.arsfloreat.nl/Encheiridion Epictetus](http://www.arsfloreat.nl/Encheiridion_Epictetus).)

Volgens Epictetus kunnen we zelf zonder meer beïnvloeden:

Onze meningen, ons streven, onze begeerte en onze afkeer.

Amper invloed hebben we op:

Ons bezit, ons aanzien, ons lichaam en onze macht.

Afgaand op zijn wijsheid kunnen we **onze mening** over verleden, heden en toekomst veranderen. We kunnen ons eendoordeel zélf wijzigen (zonzijde of schaduwzijde; nut of nadeel; verdriet of acceptatie?); teleurstelling, kwelling en angst zijn er; maar zeker ook plezierige, wenselijke gedachten. 'Mijn mening geef ik u, uw mening laat ik u' is duidelijk afkomstig van zijn denken.

Een gedeeltelijke weergave uit genoemd handboekje:

1 'Bedenk dat wat de begeerte belooft, bestaat uit het verkrijgen van het begeerde, dat afkeer inhoudt: angst om te vervallen in datgene waarvan je een afkeer hebt en bedenk tevens, dat hij die niet in zijn begeerten bevredigd wordt, ontevreden is en hij die terecht komt in datgene wat hij vermijdt, het ongeluk deelachtig wordt. Indien je onder de dingen die in jouw macht liggen alleen de tegennatuurlijke dingen vermijdt, je niet vervalt in wat je tracht te vermijden; maar wanneer je ziekte, dood of armoede tracht te ontgaan, zal ongeluk je treffen. Probeer niet in te gaan tegen de dingen die niet in je macht liggen, maar richt je afkeer op datgene wat tegennatuurlijk is onder de dingen die wel in jouw macht liggen. Laat voorlopig alle begeerten varen, want als je iets begeert wat buiten jouw macht ligt, ben je gedoemd ongelukkig te worden. Je gaat voorbij aan de dingen die wel in je macht zijn of ook maar enigszins binnen je bereik zijn en die toch zo goed zijn om na te streven.

5 Het zijn niet de dingen zelf die de mensen in verwarring brengen, maar hun mening omtrent die dingen. Zo is ook de dood helemaal niet vreesaanjagend, anders had Socrates dat ook wel gevonden, maar het is de mening dat de dood vreesaanjagend zou zijn die juist angstwekkend is. Laten wij daarom, wanneer wij gehinderd, in verwarring gebracht of gekwetst worden, nooit iets of iemand anders de schuld geven dan onszelf, dat wil zeggen onze eigen meningen.

9 Ziekte is een hinderpaal voor het lichaam, maar is het niet voor de geest, als je dat zelf niet wilt. Kreupelheid is een belemmering voor de benen, maar niet voor de geest. Zeg dit nu bij alles wat je ten deel valt.'

Er is de veelzeggende uitspraak van Marcus Aurelius, keizer filosoof en leerling van Epictetus die zegt: "Uw leven is wat uw gedachten ervan maken."

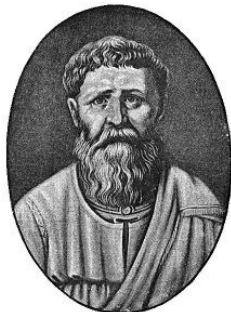
Het zijn vooral onze gedachten die bepalen hoe ons leven eruit ziet. Alles wat ons overkomt, hoe denken we daarover, hoe zien wij dat en hoe gaan wij daarmee om? Ons brein werkt de hele dag zonder ophouden.

Beseffen we wel eens *wat* we allemaal denken en hoe we over iets denken?

14. Augustinus

354 - 430

De kerkvader Augustinus (van Hippo of Aurelius) bekeerde zich, 28 jaar oud, tot het christendom. (mede door het met kinderstem gezongen liedje: "Tolle legere": 'neem en lees; ontwikkel je geest'.) Hij werd geboeid door de brief van Paulus in Romeinen 13:13; het gaat daarin over betamelijk eerbaar gedrag; geen drinkgelagen, ontucht, uitbarstingen, noch twist of rijd! Maar ga Jezus Christus volgen en besteedt geen zorg aan het vlees, zodat begeerten worden opgewekt.

Eerder werd hij geïnspireerd door:

- het denkpatroon van de profeet Mani (stichter van een gnostische, Perzische sekte), die inzicht beloofde in de geheimen van de wereld (Beheersing van de wereld van 'goed en kwaad' en 'strijd van de mens tegen onweerstaanbare begeerten.')
- en door de welsprekende moraalfilosoof Cicero (106-43 v. Chr.; hij heeft zijn tong geslepen, zo wil de legende, met kiezelsteentjes in zijn mond.).

De warmbloedige Noord Afrikaan (Berber) en rusteloze waarheid-zoeker Augustinus werd behalve door Mani, ook geïnspireerd door de sceptici en door bisschop Antonius.

Als bisschop besteedde hij de dag aan preken en discussies; de nachtelijke uren aan het dicteren van zijn boeken. (zestien delen maar liefst, genaamd 'Patrologia Latina') Zijn invloed op de middeleeuwse theologie, mystiek en filosofie is buitengewoon groot geweest. Hij wordt als heilige vereerd door de rooms katholieke kerk, die zijn naamdag op 28 augustus viert, de dag waarop hij in 430 te Hippo stierf.

Zijn moeder, Monica (* 27-8-333) was te Thagaste (in wat nu Algerije heet) getrouwd met een soms driftige man, en die haar ook mishandelde. Zij zei tegen andere vrouwen die ook onder huiselijk geweld leden: "Als je je tong in bedwang kunt houden, wordt niet alleen de kans om geslagen te worden minder, maar kun je misschien uiteindelijk je man verbeteren." Ze is later door de rooms katholieke kerk tot heilige verklaard (haar naamdag is 27 augustus).

Van groot belang is het invloedrijke schrijven van hem over de menselijke wil, een centraal onderwerp in de ethiek. De 16e -eeuwse reformatoren grepen in hun leer over **zonde en genade** geheel terug op Augustinus. Een bekend citaat van hem luidt: "Voor God is niets veraf of langdurig. Wil je dat voor jou niets veraf of langdurig is, voeg je dan bij God, want daar zijn duizend jaar als de dag van heden". Maar het beroemdste citaat is evenwel: "Gij hebt ons naar U toe geschapen, en rusteloos is ons hart tot het rust vindt in U." (Belijdenissen, 1, I,1)

Hij was een uitermate productieve schrijver. Op zijn naam staan onder meer preken, traktaten, verhandelingen, brieven, bijbel-commentaren, dogmatische -, filosofische - en theologische teksten, een autobiografisch werk en zelfs een gedicht. Hij eindigt met een uitgebreide beschouwing van het Bijbelboek Genesis waarin hij uitlegt hoe de tekst geïnterpreteerd kan worden. Zijn psychologisch bewustzijn en zelfanalyse maken ook in onze tijd nog indruk.

Augustinus acht de kerk de hoogste autoriteit en respecteert de staat voor zover ze de kerk steunt in haar strijd tegen heidendom en ketterij. 'De kerk gaat boven de Bijbel.' Een tweede opvatting is **genade**; kinderdoop is noodzakelijk ter zaligheid en als afwassing van de erfzonde.

Hij onderwees het begrip predestinatie (goddelijke voorbeschikking van de mensen, hetzij tot eeuwig heil, hetzij tot verdoemenis) hoewel hij de vrije wil desondanks handhaafde; er zou anders geen goed en kwaad en geen verantwoordelijkheid bestaan.

Verder ontwikkelde hij ook zijn leer van de drie-eenheid Gods. En als priester onderwees hij een leefregel voor het koorgebed, de beleving van armoede, en het besef van gehoorzaamheid en stilte.

Verschillende interpretaties van de leer kwam de eenheid van de kerk niet ten goede. Augustinus zag ketterij als afwijking van het ware geloof. Later begon men dogma's vast te stellen om het ware geloof te definiëren; afwijkende geloofsovertuigingen konden niet getolereerd worden. In beginsel ligt hier het ontstaan van intolerantie en de latere inquisitie; kettters werden gestraft (opsluiting in de kerker of nog kwalijker).

(Noot Auteur: Had men Epictetus maar ten volle begrepen: 'Mijn waarheid geef ik u; uw waarheid laat ik u.')

15. Mohammed ca. 570 – 632

Mohammed is de stichter van de islam. Hij trad op als profeet vanaf omstreeks 610 in Mekka en later in Medina, waar hij een theocratische staat vestigde. Hij hoort in de traditie van Nuh (Noach), Ibrahim (Abraham), Musa (Mozes), Isa (Jezus) en de overige profeten volgens de moslims. Hij werd vroeg wees en opgevoed door zijn grootvader en later door zijn oom Abu Taleb. Zijn activiteiten waren vele zoals: schaapherder, koopman, staatsman, sociaal hervormer, diplomaat, filosoof, redenaar, leraar, wetgever, militair leider, humanist en filantroop.

In de islam (= overgave) wordt hij als de laatste profeet en boodschapper gezien die de uiteindelijke openbaring van God (Allah), de Koran (= boodschap) heeft ontvangen. Hij is de laatste van de profetische cyclus, die met Adam was begonnen.

In de islam vereerde hij de kaäba, een oud heidens tempeltje, waar de “Zwarte Steen” wordt bewaard. Hij nam in 630 zelf deel aan de ‘hadj’ (= bedevaart) naar deze kaäba, waarvan hij stelde, dat ze door Ibrahim (Abraham) was gebouwd als Allah’s huis.

“Allah is groot en Mohammed is zijn profeet” is een veel gehoorde uiting van de moslims. De boodschap van monotheïsme, politieke eenheid en sociale bewogenheid stuitte op verzet van de heersende klasse aldaar; er is daar toen veel strijd gevoerd.

Mohammed stierf door vergiftiging, uitgevoerd door één van zijn 9 vrouwen en werd in een ijzeren kist begraven in Medina.

De islam houdt vast aan de idee van een vormloze God; het is moeilijk voor de mens God begrijpelijk te maken als je aan hem geen enkele vorm toekent. Allah wordt duidelijk gemaakt door zijn eigenschappen. De God van de islam is schepper, vader, moeder, onderhouder, rechter, die vergeeft, de bron en het doel van alles.

‘Elke moslim is een broeder voor alle moslims ter wereld’

Dat de islam zijn hechte eenheid lang heeft weten te bewaren, dankt hij ook aan zijn rechtlijnigheid en wezenlijke eenvoud. Het prevelen van de heilige teksten van de Koran is een simpele bezigheid maar tevens een heilige plicht.

De vijf pijlers (zuilen) van de islam zijn:

- de geloofsbelijdenis (sjahada);
- de rituele gebeden (salat);
- het geven van aalmoezen (zakat);
- het vasten tijdens ramadan (saum);
- de pelgrimstocht naar Mekka (hadj).

Voor moslims houdt de wet van Allah de sjaria (= de weg) in: geboden en verboden waaronder afkeurenswaardig handelen, alsmede het verrichten van goede daden. De sjaria bevat ook voorschriften op het gebied van erfrecht, huwelijksrecht en strafrecht.

Kerk en Staat vallen samen in de islam! Er zijn wereldwijd een half miljard aanhangers van de islam. Na Mekka is Jeruzalem nog steeds de tweede heilige stad van de islam.

Joden en christenen kunnen het met de moslims niet eens zijn. Het voornaamste twistpunt vormt de status van Jezus. Volgens de moslims een profeet; volgens de joden géén profeet; volgens christenen méér dan een profeet en zelfs Gods zoon.

Joden christenen en moslims belijden een monotheïstische godsdienst en erkennen Abraham; de joden leggen de nadruk op recht en gerechtigheid, de christenen op naastenliefde, de moslims op solidariteit met armen.

Verschillende stromingen in de islam zijn ontstaan uit de strijd om de rechtmatige opvolging van Mohammed. De soennieten (het merendeel; strikt leven naar de Koran, /Irak), sjiëten (interpreteren van de Koran /Iran) en alevieten (de laatste met een religieus - humanistische levensopvatting).

Alevieten hechten over het algemeen minder belang aan het strikt opvolgen van religieuze dogma's en regels. Niet de religieuze voorschriften, maar de ontwikkeling tot goed mens staat bij hen centraal.

Een schets van het leven rond het jaar 1000

De Kerk heerst onbetwist over bijna geheel Europa en het christendom (RK) bepaalt het ritme van het leven: van de zorg voor de armen tot de feesten en processies, van religieuze rituelen tot aan de

inhoud van het onderwijs. De christelijke leer drong door in elk facet van het leven en het werken. Ze legde in haar leer de nadruk op een leven in het hiernamaals: de aarde en de mens waren slechts een tijdelijke verblijfplaats, en elke drang om het hier en nu plezierig te maken, werd ontmoedigd. In kloosters werd de Schrift bestudeerd om de spirituele betekenis ervan te doorgronden, en de aandacht richtte zich op de binnenwereld: op het gebed en de vereniging van de ziel met het goddelijke. Door het afwijzen van het aardse was er geen enkele stimulans om wat dan ook op aarde te bestuderen en er was dan ook nauwelijks sprake van enige wetenschappelijke ontwikkeling. De Kerk zorgde bovendien voor een redelijke mate van politieke stabiliteit.

Uit "Duizend jaar westerse mens" door Karen Hamaker-Zondag

16. Thomas van Aquino 1225 – 1274

Thomas van Aquino is een van de invloedrijkste systematische denkers op theologisch en wijsgerig gebied uit de middeleeuwen. Hij bereikte in zijn 'Summa theologica' (samenvatting van de theologie) het wetenschappelijke hoogtepunt van zijn tijd. Wetenschap en geloof stoelden tot in de twintigste eeuw op zijn opvattingen.

In zijn tijd waren er in geestelijk opzicht twee belangrijke ontwikkelingen, namelijk:

A- Het ontstaan van universiteiten waar theologie bestudeerd werd in plaats van 'Bijbelstudie en meditatie' in kloosters.

B- Het ontstaan van filosofische training; o.a. aan de hand van literatuur van Aristoteles.

Na de verovering van Spanje op de Moren waren belangrijke klassieke werken van de Grieken achtergebleven. Destijds werden de hoofdwerken van Arabische en Griekse filosofen en zuiver wetenschappelijke teksten in het Latijn vertaald en daarmee toegankelijker. De op dat moment ~1700 jaar oude Griekse filosofie was via de stad Cordoba (bibliotheek met 400 000 werken, o.a. Aristoteles) weer in de belangstelling gekomen.

Op 27 jarige leeftijd begon hij als leraar, eerst in Parijs, later o.a. in Anagni, Rome en Napels.

De meest gezaghebbende tekst waar de scholastiek zich op baseerde was de Openbaring, het laatste hoofdstuk in de Bijbel. Een steeds terugkerend streven in deze tijd was om, zo mogelijk door logica alleen, het bestaan van God te bewijzen. De bedoeling van deze oefening was (volgens mediëvisten als Etienne Gilson) niet zozeer om het geloof in God te rechtvaardigen, aangezien dit naar het oordeel van het middeleeuwse christendom al vanzelfsprekend was, maar om de klassieke filosofie met haar niet-Bijbelse, heidense oorsprong binnen een christelijke context te integreren en te laten aanvaarden en aldus te verrijken.

Een van de eerste pogingen daartoe was het kosmologisch argument, traditioneel toegeschreven aan Thomas van Aquino. Het argument stelt dat alles wat bestaat een oorzaak heeft. Maar omdat er geen oneindige keten van oorzaken terug in het verleden kon zijn, moest er een niet-veroorzaakte 'Eerste Oorzaak' geweest zijn. Dit is God. Thomas van Aquino paste dit argument ook toe om de goedheid van God te bewijzen. Alles heeft een zekere goedheid, en de oorzaak van elk ding is beter dan het gevolg dat veroorzaakt is. Daarom is de eerste oorzaak het best mogelijke object. Vergelijkbare argumenten werden gebruikt om Gods kracht en uniciteit te bewijzen.

Thomas van Aquino schreef in zijn betrekkelijk korte leven een honderdtal werken; naast zijn vijf Godsbewijzen eveneens: 'Over de oorzaken', 'Bijbel commentaren', 'Het zijn en het wezen' en 'Toelichtingen op veel geschriften van Aristoteles'. Tot slot ook een werk tegen de heidenen. (i.c. de islamieten, de joden en de ketterse christenen in Spanje.)

De belangrijkste bijdrage van hem is wel dat hij theologie en filosofie in een rationeel systeem heeft gevat. (geloof gaat uit van Gods openbaring; filosofie van rede en ervaring).

17. Erasmus 1466 - 1536 18. Luther 1483 - 1546

De tijdgenoten, Erasmus en Luther leefden in een periode waarin de samenleving sterk veranderde. Omstandigheden die de veranderende maatschappij beïnvloedden waren:

- de drukpers, die de communicatie vergemakkelijkte;
- conflicten tussen keizer (Karel V) en de paus;
- invloed van het humanisme;
- legers die uitgerust werden met vuurwapens;
- onwenselijke aflatenhandel;
- haatgevoelens tegen joden (Luther), enzovoort.

Erasmus, de beroemdste humanist, was het in vele opzichten eens met Luther, maar wilde de kerk van binnenuit hervormen. Het onderlinge contact was minimaal, maar er is een reactie bekend op het offensieve boek van Erasmus 'Over de vrije wil'; Luther beantwoordde die kritiek met het boek 'Over de slaafse wil'.

Desiderius Erasmus

Erasmus was een onwettig kind; zijn vader was priester en zijn moeder diens huishoudster. Hij bezocht de Latijnse scholen in Gouda en Deventer. Wegens een pestuitbraak ontvluchtte hij in 1485 de studentenstad Deventer en studeerde verder aan de Latijnse school in 's-Hertogenbosch. Na zijn priesterwijding en een pleidooi voor de idealen van het kloosterleven, maar niet voor de vele pietluttige regels, ging hij in Parijs verder theologie studeren. De spitsvondigheden van de kerk benauwden de jonge Erasmus. Hij ontwikkelde na zijn studie een zeer humane denktrant, zodat hij uitgroeide tot filosoof, humanist, auteur en theoloog.

In zijn tijd hing men het humanisme meer en meer aan als levensstijl, gebaseerd op een geïdealiseerd beeld van de klassieke oudheid; een veel gebezigde leuze was: "terug naar de bronnen" (**renaissance**).

In 1500 schreef hij zijn eerste boek (een bestseller) Adagia, een verzameling van spreekwoorden. Hij vertaalde heel perfect het nieuwe testament uit oorspronkelijke(r) teksten. Die vertaling vormde een belangrijke basis voor het gedachtegoed van Luther.

Erasmus, de Bijbelse humanist - want volgens hem zijn 'christelijk' en 'humaan' woorden voor hetzelfde ideaal - bleef trouw aan de kerk ondanks zijn kritiek op de misstanden. Hij hoopte op een hervorming van binnenuit door terugkeer naar bijbel en naar ethische vroomheid.

Zijn beroemdste boek is: "De Lof der Zotheid" vol spot met het kerkelijk en wereldlijk bedrijf van de (Rooms Katholieke) Kerk. 'Wij kussen de oude schoenen en vuile zakdoeken van de heiligen en wij veronachtzamen hun boeken, die veel heiligere en waardevollere relikwieën zijn.'

Hij nam de christelijke naastenliefde heel serieus. Dogmatische standpunten en onverdraagzaamheid, die daarmee in strijd waren, verwierp hij. Het gezonde verstand stelde hij boven dogmatische spitsvondigheden.

Levenslang zwierf hij door Europa; overal ingehaald met eerbied door zijn brieven en publicaties en met roem overladen; steeds op jacht naar oude handschriften (terug naar de bronnen).

Er werd gezegd: Erasmus heeft het ei gelegd, dat Luther uitbroedde.

Voor de vertaling in zijn volkstaal, het Duits, gebruikte Luther de uitgave van Erasmus, gedrukt door de Leidse drukkersfamilie Elsevier (veelvuldig verspreid; gedrukt in plaats van de kostbare handgeschreven exemplaren van die tijd.).

De laatste jaren van zijn leven bracht Erasmus door in Freiburg en keerde later nog terug naar Bazel, waar hij op 70-jarige leeftijd overleed.

Maarten Luther

Luther, zoon van een vrij rijke en hooggeachte familie, werd gedoopt in de kerk te Eisleben. Hij studeerde rechten in Erfurt en werd na een hevig onweer, dat hem doodsbang maakte, Augustijner monnik. Hij worstelde met het zondebesef dat de kerk 'afkocht' met afluathandel (kwijschelding van straf > vagevuur), goede werken en met zelfkastijding als boetedoening.

Meer dan een eeuw eerder werden die ketterijen in de kerk al aan de kaak gesteld, Luther echter kwam tot de overtuiging dat de mens gerechtvaardigd wordt door geloof alleen: 'sole fide'.

Als een uitdaging aan de kerk tot een openbaar debat over de aflaat en de kerkelijke misstanden spijkerde hij op 31-10-1517 zijn 95 stellingen aan de deur van de slotkapel te Wittenberg.

Enkel de Heilige Schrift (de 'Scriptura') was voor Luther de enige onfeilbare gezagsinstantie.

In 1520 schreef hij drie beroemd geworden boekjes, namelijk:

- een oproep tot de keizer en vorsten de kerk drastisch te hervormen;
- een scherpe aanval op de leer van de 7 sacramenten
(Luther wilde slechts doop en avondmaal handhaven, zoals in de Bijbel genoemd);
- de vrijheid van de christenmens.

Luther schreef zijn beroemde grote en kleine catechismus, die beide nog altijd gebruik zijn in de lutherse kerken. Ook bezat hij grote muzikale gaven: 'Een vaste burcht is onze God' is het bekendste lied van de 37 door hem geschreven liederen.

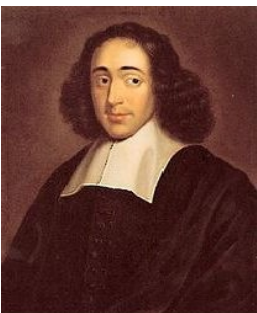
Aanvankelijk was Luther redelijk positief in zijn oordeel over de joden, goedpratend dat ze helaas nooit bekeerd zijn: de kerk stond er toen slecht voor. In 1543 schreef hij over de joden en hun leugens. (7 maatregelen tegen de joden o.a.: synagogen verbranden, hun huizen afbreken, boeken sierraden en geld afnemen, rabbijnen verbieden onderricht te geven, en hen opnemen in werkkampen.)

Hoewel Erasmus in principe sympathiek stond tegenover Luthers actie, had hij als vredelievende en relativerende humanist van het begin af aan bezwaren tegen diens optreden. Erasmus bleef in eerste instantie liever afzijdig in twisten tussen de reformatoren en de kerk. Na veelvuldig aandringen pakte Erasmus in 1524 echter de pen op tegen Luther in het geschrift: 'Collatie over de vrije wil'. Hierin trekt hij de leer van Luther omtrent de verlossing van de mens in twijfel. Luther zou volgens Erasmus de rol van de vrije wil van de mens ten opzichte van de rol van de goddelijke genade onderschatten.

Ondanks de afgewogen uitspraken in zijn boek bleef zowel vanuit de rooms getrouwen als vanuit de reformatoren kritiek bestaan op Erasmus. Keer op keer pleitte Erasmus voor tolerantie tussen de diverse opvattingen. Het mocht echter niet baten; wederzijdse verkettering van de volgelingen, vrijheidsbeperking en de brandstapel waren een feit.

Wel legden zijn pleidooien de basis voor de tolerante gedachte van latere 16e-eeuwers. Overigens ging het qua tolerantie bij hem niet zozeer om de vrijheid voor de enkeling (voor Joden wees hij die zelfs af), maar meer om de vrijheid van wetenschap en ideeën. Het moderne tolerantiebeprip (vrijheid voor de enkeling) is bij Erasmus feitelijk niet te vinden.

19. Spinoza 1632 - 1677

Spinoza

Baruch Spinoza, ofwel Benedictus de Spinoza was een Nederlands filosoof, wiskundige, politiek denker en lenzenlijper uit de vroege Verlichting. Onder de natuurfilosofen is hij een rationalist die de wonderen van Christus ontkende en geen andere verklaring accepteerde dan die gebaseerd op de rede. Hij stelde dat de Bijbelse profeten gewone mensen waren met een uitzonderlijke verbeeldingskracht en dat God en natuur hetzelfde zijn. Hij was een volgeling en criticus van René Descartes. Volgeling vanwege beider rationaliteit, criticus voor wat betreft de dualistische theorie van Descartes (gescheiden lichaam en geest); in zijn Ethica (gepubliceerd 1678) 'stelde' Spinoza dat geest en stof één zijn, het zijn beide attributen van één oorspronkelijke substantie (een z.g. pantheïstische opvatting).

Substantie betekent nu: waaruit voorwerpen bestaan (bijvoorbeeld: een kneedbare substantie); echter de filosofische term bij Spinoza houdt in:

< wat op zichzelf bestaat en daarvoor van niets afhankelijk is, noch om het te begrijpen niets anders nodig heeft >.

God is de enige oorzaak zonder oorzaak. 'Al wat is, is in God en niets is zonder God bestaanbaar, noch denkbaar.' (Stelling 15)

De humanistische liberale jood Spinoza werd geboren in Amsterdam, studeerde voor rabbi, vervreemde van het joodse geloof en de uitverkiezing van de joden. Hij werd als ketter door zijn kerk vervloekt en woonde later als brillenslijper in verschillende plaatsen en ten slotte in Den Haag.

Zijn meest bekende levenswerk is de Ethica. Het boek werd na zijn dood uitgegeven in zijn sterfjaar 1677. Hoewel ethiek het hoofdonderwerp is, begint het werk met een uitgebreide uiteenzetting over metafysica (het bovennatuurlijke). In navolging van Descartes ging hij uit van het idee dat de wiskunde een voorbeeld voor de filosofie is.

De Ethica bestaat uit vijf delen:

- God.
- Over aard en oorsprong van de geest.
- Over oorsprong en aard der aandoeningen.
- Over het menselijke knechtschap of de macht der aandoeningen.
- Over de macht van het verstand of de menselijke vrijheid.

Spinoza ging ervan uit dat er slechts één substantie (op zichzelf existierend) bestaat. Het is zijn eigen oorzaak en wordt gelijkgesteld aan de hele natuur, ofwel God. De attributen van deze substantie zijn oneindig in aantal en vormen tezamen haar wezen; de mens echter kent er slechts twee, namelijk denken en uitgebreidheid. De afzonderlijke dingen zijn modi (verschijningsvormen, eindeloos veel wezens en dingen, min of meer beziel) van deze substantie.

Om verwarring met 'natuur' in het dagelijks taalgebruik te vermijden, onderscheidde hij:

- de scheppende natuur en - de geschapen natuur.

Spinoza heeft grote invloed gehad op de politieke filosofie en het denken over tolerantie. In het 'Theologisch-Politiek Traktaat' pleitte Spinoza voor volledige vrijheid van meningsuiting en godsdienstvrijheid; dit in tegenstelling tot veel van zijn tijdgenoten. Hij was, tezamen met John Locke, de eerste die op principiële gronden tolerantie verdedigde.

Spinoza zag God niet als schepper van de wereld, maar de wereld als onderdeel van het goddelijke. Wonderen zijn volgens hem niet het bewijs van goddelijke macht, maar van menselijke onwetendheid. Naar zijn mening wordt de aanwezigheid van God bewezen door de orde in de natuur. Als we de oorzaken van ons handelen niet kennen, spreken we over de vrije wil, maar voor Spinoza is dit een gevolg van onwetendheid. (Voorbeelden: baby > moedermelk; boosheid > wraak. In die voorbeelden geen vrije wil; alles komt / is zoals het moet.) In zijn ogen is onwetendheid het voornaamste obstakel bij het nastreven van een deugdzaam leven, niet het egoïsme. Goed en kwaad moeten volgens hem beschouwd worden als gelijkwaardig aan gezond en ongezond. Overgaan van passiviteit naar activiteit is volgens Spinoza altijd overweldigend, bevrijdend en vreugdevol.

De grote denker Spinoza schreef ook over de verbetering van het verstand 'Tractatus de Intellectus Emendatione', wellicht is dat geschrift superieur aan de hiervoor genoemde Ethica. Hij benoemt daarin de soorten van kennis: het menselijk handelen, het vrijheidsbegrip, de deugd en het bereiken van het nastrevenswaardige 'hoogste goed'. De groei in kennis gaat gepaard met toenemende zelfkennis.

Spinoza wordt samen met Descartes en Leibniz ingedeeld bij het rationalisme van de 17de eeuw. De bekende fraaie volzin van hem luidt:

"Nadat de ervaring mij geleerd had dat alles wat in het dagelijks leven veelvuldig voorvalt, ijdel en futiel is, en toen ik zag dat alle dingen die ik vreesde en waarvoor ik bang was, in het geheel geen goed of kwaad in zich bevatten, tenzij de ziel er door bewogen wordt, kwam ik uiteindelijk tot het besluit om te gaan onderzoeken of er iets bestaat dat een waarachtig goed is, dat zich laat verwerven en dat alleen, zonder alle overige goederen, in staat is de ziel te vervullen; dat wil zeggen of er iets bestaat waarvan ik, nadat ik het gevonden en verworven had, eeuwig zou kunnen genieten in een voortdurende en maximale vreugde."

Dat de ratio, de rede boven het geloof zou staan ontketende hevig verzet.

Men baseerde zich o.a. op Hebr. 11-1, waarin staat: "Het geloof is de zekerheid der dingen, die men hoopt, en het bewijs der dingen, die men niet ziet."

Zijn boeken waren tweehonderd jaar lang verboden in Europa, omdat zijn historische Bijbelkritiek zou leiden tot atheïsme en fatalisme.

Als politiek denker vond hij dat de macht van de staat nooit aan een enkeling toevertrouwd mocht worden, omdat daar misbruik van gemaakt zou worden. Vanwege zijn grondige kennis van het Hebreeuwse idioom is Spinoza van belang geweest voor de Bijbelwetenschap.

In 1676 kwam Leibniz op bezoek, de briljante universele geleerde, die onder meer het integraalteken bedacht en experimenteerde met het binaire systeem. De twee filosofen voerden lange gesprekken, onder andere over het begrip zielsverhuizing bij Pythagoras. Het geloof dat het niet-lichamelijke deel van een levend wezen (doorgaans ziel genoemd) na de dood niet verdwijnt maar opnieuw in een ander levend wezen geboren wordt. Het idee van reïncarnatie bestaat al sinds vele duizenden jaren voor Christus en komt voor in diverse religies en culturen over de gehele wereld.

Bij het hindoeïsme en boeddhisme, daar benoemd als wedergeboorte, is het verwant met het begrip karma, wat de toekomstige geboorte beïnvloedt. Volgens deze theorie leiden goede daden tot goede gevolgen, zowel in het huidige als het toekomstige leven; terwijl evenzo slechte daden worden tot slechte gevolgen.

Voor verdere studie wordt verwezen naar het zeer lezenswaardige boekje van Jan Knol: 'En je zult spinazie eten' subtitel: 'Aan tafel bij Spinoza filosoof van de blijdschap' (zie literatuuropgave) 'Blijvende blijdschap krijgen we pas als we ons één weten met het eeuwige, eindeloze universum dat in zijn geheel nooit lijdt.'

'Wat wij toeval noemen, is het toevluchtsoord der onwetendheid.' (Spinoza 4877).

'De menselijke handelingen niet bespotten, niet betreuren, niet veroordelen, doch begrijpen.' (Spinoza 449)

20 Immanuel Kant 1724 – 1804

Kant, filosoof, een ongehuwd en verlegen professor die altijd in zijn woonplaats Königsberg, het latere Kaliningrad is gebleven. Hij studeerde wiskunde, natuurkunde en geologie en gaf later colleges in onder meer logica, metafysica, ethiek, wiskunde en fysische geografie.

Het wereldbeeld veranderde door zijn denkbeeld van ± 1780, bekend als de hypothese van Kant-Laplace en ook wel Zonne-nevel hypothese genoemd, en is tot in de twintigste eeuw aanvaard als het juiste. Een oorspronkelijk aanwezige gasbol of nevel draaide om zijn eigen as, trok zich samen verdichtte zo, en vormde aldus een zon of ster. (Net als een kunstschaatser die tijdens een pirouette sneller gaat draaien als

hij zijn armen samentrekt). Eerder werd dit idee al genoemd door de Zweed Emanuel Swedenborg. Dat denkbeeld werd aangevuld en verbeterd door Kant en ook door Laplace. De theorie stoelt o.a. op het feit dat de banen van alle planeten en manen in de Melkweg min of meer in hetzelfde vlak (de Ecliptica, de Melkweg) liggen; behalve de maan Triton om Neptunus en Uranus.

(N.B. Copernicus was niet de eerste die een heliocentrisch model presenteerde; in de Oudheid was Aristarchus van Samos al tot dezelfde speculatie gekomen.)

De kerk bestreed de theorie heftig want de letterlijke waarheid van de Bijbel kwam erdoor in het geding, zoals de schepping, de hemel, de hel en de uitverkiezing en verlossing.

Het genie Kant wijdde zich aan belangrijke vragen, die hij samenvatte als 'God, Vrijheid en Onsterfelijkheid'. Volgens hem is: 'de verlichting het vertrek van de mens uit zijn onmondigheid waaraan hij zelf schuld is.' Als leus ziet hij: '*durf je eigen verstand te gebruiken.*'

In zijn tijd vond de definitieve confrontatie plaats tussen religie en wetenschap. De verlichting bevorderde het atheïsme en filosofen als Hume en Voltaire schoven religie terzijde als bijgeloof. De inzichten van die tijd waren gebaseerd op een rotsvast vertrouwen in de menselijke rede. 'De rede is de toetssteen van de waarheid.'

Kant wenste de godsdienst te redden uit de wurgende greep. Zo verscheen in 1781 het grote en belangrijkste werk, waarmee hij antwoord geeft op de eerste vraag:

“Wat kunnen we weten”:

'Kritik der reinen Vernunft' (kritiek/uiteenzetting van de zuivere rede/het zuivere vernuft). Alle kennis hangt af van twee zaken: de waarneming van de wereld én van het verstand dat los van die wereld staat. Dankzij het verstand zijn waarnemingen pas mogelijk, omdat het verstand vormgeeft aan de waarneming. Zonder dit bestaat geen waarneming. Beroemd is zijn uitspraak: 'Zonder de begrippen van het verstand zouden onze voorstellingen blind / leeg zijn.' Sommige begrippen komen niet uit

ervaring, zijn niet empirisch maar gaan eraan vooraf (a priori). Ook oorzakelijkheid is zo'n categorie; dat heeft geen ruimte en tijd, net als God, ziel en ego.

- 1- Kennis berust op gewaarwordingen, maar we kennen 'das Ding an-sich' niet; we weten niet hoe we ze zien, horen, tasten, ruiken; we kennen alleen de verschijning.
- 2- Zonder zintuigen is de geest machteloos.
- 3- Geen kennis is mogelijk die je niet kunt waarnemen, dat wat de natuur te boven gaat: God, onsterfelijkheid, deze metafysica is ontoegankelijk voor de rede.

In 1788 gaf Kant het tweede grote werk uit dat antwoord geeft op de andere vraag:

“Wat moeten we doen”:

‘Kritik der praktischen Vernunft’ (kritiek / uiteenzetting van de praktische rede). Behalve de rede, het verstand heeft de mens ook een zedelijkheidsbesef buiten de rede, wat goed en wat kwaad is, een innerlijk plichtsbesef. ‘Reken daarom niet met Uw geluk maar met Uw plicht. Handel zo dat wat je wilt ook het principe van een algemene wet zou kunnen zijn.’ Hij komt zo tot drie werkelijkheden / postulaten die niet bewezen kunnen worden maar werkelijk moeten zijn omdat ze vóóronderstelling en voorwaarde zijn van redelijk handelen, namelijk vrije wil; het bestaan van God en de onsterfelijke ziel.

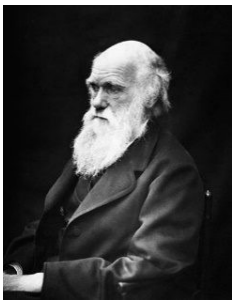
Het derde grote werk beantwoordt de vraag:

“Wat mogen we hopen”:

‘Kritik der Urteilkraft’ (kritiek / uiteenzetting van het oordeelsvermogen). Het is een soort verbinding tussen het eerste en tweede werk. Hier toont hij aan dat de moraal niet op godsdienst berust, maar godsdienst op de moraal! Religie is zedelijkheid; zodra geloofsovertuiging het hoofddoel krijgt, is de religie meer het ‘Reich der Priester’ in plaats van het ‘Reich Gottes’.

Wij kennen alleen de wereld van onze ervaring en hebben geen kennis van iets dat zich buiten dat terrein bevindt, dat wil zeggen van de werkelijkheid zoals ze op zichzelf is.

21. Charles Darwin 1809 – 1882

Darwin werd gelovig opgevoed en opgeleid volgens de filosofie van de in die tijd in Engeland gangbare natuurlijke theologie, die religie en wetenschap verenigde.

Hij studeerde medicijnen en theologie, maar stapte over naar geologie en botanie. Na zijn studie kwam hem ter ore dat kapitein Robert FitzRoy voor het maken van kustkaarten een rondvaart om de wereld ging maken met het zeilschip ‘Beagle’. Als natuuronderzoeker ging Charles mee aan boord, waarbij hij bewijsmateriaal verzamelde vóór zijn idee dat de ene soort door evolutie uit de andere ontstaat. Over die reis is onlangs een prachtige televisieserie gepubliceerd; wellicht is er een DVD van te krijgen.

Tijdens de onderzoekingsstocht met het schip de Beagle (1831-1836) bezocht Darwin Zuid-Amerika, Australië, het zuiden van Afrika en diverse eilandengroepen in de Grote en Indische Oceaan. Op al deze plekken bestudeerde hij de plaatselijke dieren, planten, fossielen en geologie. Dankzij de waarnemingen en ontdekkingen die hij in de loop van zijn leven deed, ging hij echter steeds meer twijfelen over zowel de gangbare ideeën over soortvorming als zijn persoonlijke geloof.

Een groot deel van zijn verdere leven was gewijd aan het onderzoeken en classificeren van de op zijn reis verzamelde voorwerpen en het was onder andere dankzij dit onderzoek dat hij op zijn theorie over het ontstaan ervan kwam.

Twintig jaar later schreef hij daarover zijn geruchtmakende boek ‘On the Origin of Species’ (1859) Hij stelt daarin: ieder individu is gedwongen tot de strijd om het bestaan met andere levende wezens en met zijn soortgenoten. In deze ‘struggle for live’ zegevieren die individuen, die daartoe beste eigenschappen bezitten. ‘survival of the fittest’

Darwins werk zorgde voor een revolutie binnen de wetenschap, maar had ook invloed op maatschappij, filosofie en religie. De acceptatie van evolutie zette de mens neer als een diersoort, onderdeel van de natuur, in plaats van een boven de natuur staande levensvorm.

De leer van Darwin berust eigenlijk op strikte toepassing van de wet die al door Plato beschreven is: Elk gevolg heeft een oorzaak, ook wel de wet van causaliteit genoemd. Verder noemde hij vier bewijzen voor de evolutietheorie, namelijk:

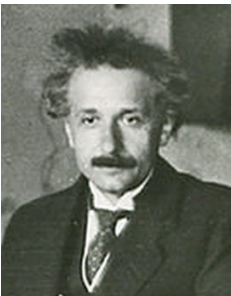
- 1 - voorwereldlijke dieren blijken het primitiefst, het eenvoudigst te zijn;
- 2 - opgravingen brachten tussenvormen aan het licht (half vogel, half reptiel);
- 3 - vergelijkende anatomie leert de oorspronkelijke functie van rudimentaire organen (staartbeen en blinde darm bij de mens);
- 4 - embryologie van de mens laat zinloze zaken zien, zoals kieuwen, haargroei en staartgroei.

De opvallende doelmatigheid in de natuur is dus het resultaat van de ondergang van het ondoelmatige.

En verder: bij alle soorten hebben ouders meer nakomelingen; de best aan de omstandigheden aangepaste wezens overleven.

In 1872 publiceerde Darwin nog een boek, 'The Expression of the Emotions in Man and Animals', waarin hij de evolutie van de menselijke psyche bediscussieerde en deze vergeleek met het gedrag van dieren. Zijn latere boeken bleken populair en riepen – in tegenstelling tot zijn verwachting – minder weerstand op dan zijn eerste boek.

23 Albert Einstein 1879 – 1955

De Duits Zwitserse Amerikaan Albert Einstein bracht in 1905 de hele natuurwetenschap in rep en roer door zijn bewering dat stof in energie omgezet kan worden. Het verbluffendst was dat hij berekende dat de energie, die door vernietiging van materie vrijkomt, onvoorstelbaar groot is, namelijk de hoeveelheid stof vermenigvuldigd met het kwadraat van de lichtsnelheid ($E = mc^2$). Daarmee was de weg gebaad naar atoomenergie; maar ook naar atoombommen!

Daarbij kwam nog Einsteins relativiteitstheorie en zijn denkbeeld over de vierde dimensie (tijd), waardoor alles alleen maar werkelijk blijkt te zijn in vergelijking met iets anders; de beweging van hemellichamen is afhankelijk van het stilstaan of bewegen van de waarnemer. (Als je in de trein zit en de trein ernaast rijdt weg, lijkt het net alsof jouw trein de andere kant uitrijdt.) In wezen lijkt de opbouw van het zonnestelsel op die van het atoom.

Albert Einstein was theoretisch natuurkundige en uitvinder. Hij wordt algemeen gezien als een van de belangrijkste natuurkundigen uit de geschiedenis, naast Newton en Maxwell. Zelf zag hij steeds Newton als zijn meerdere, omdat deze anders dan Einstein behalve theoretische ook grote experimentele ontdekkingen deed. In het dagelijks leven is de naam Einstein synoniem geworden met grote intelligentie.

Zijn drie ideeën gaan respectievelijk over:

1. De **Brownsse beweging**, de beweging van deeltjes in een suspensie in vloeistoffen in rust, zoals de moleculair-kinetische theorie der warmte vereist.
- 2 Het **foto-elektrisch effect** is het verschijnsel dat elektronen, die niet zo sterk gebonden zijn aan een atoom, loskomen nadat ze voldoende energie opnemen van een invallende lichtgolf. Het fenomeen werd ontdekt door Hertz in 1887 tijdens zijn experimenten met elektromagnetische golven. Door een metaal te bestralen kan er elektrische stroom opgewekt worden. Later zou Lenard een verband zien tussen de frequentie van de gebruikte straling en de grootte van de opgewekte stroom (in dit geval het aantal uitgestoten elektronen).

- 3 In de **algemene relativiteitstheorie** is de zwaartekracht niet langer een kracht (zoals in de wet van Newton) maar een gevolg van de kromming van ruimtetijd. De algemene relativiteitstheorie was revolutionair en heeft tot nu toe elke experimentele toets doorstaan. In 1919 konden voorspellingen die met behulp van de theorie gedaan waren, bevestigd worden door metingen onder leiding van Eddington tijdens een zonsverduistering. Hierbij werd de afbuiging van licht van een ster door de zwaartekracht van de zon gemeten.

Een schets van het leven rond het jaar 2000

Vanaf de 19de eeuw gaat men steeds meer naar de toekomst kijken en schept een "geloof" in de idee van vooruitgang: Als techniek en kennis zich maar ver genoeg door ontwikkelen, zal de mens uiteindelijk in staat zijn alle problemen op te lossen. Dit doet de mens bijna naast zijn schoenen lopen ten gevolge van de superioriteitsgevoelens, voortvloeiend uit zijn sterk toegenomen kennis en sterk toegenomen vermogen om de natuur naar zijn hand te zetten.

Ook nu, na een millennium van zogenaamde objectieve wetenschap, is de mens technisch tot gigantisch veel in staat, maar hij verziekt ook veel. Natuur en milieu hebben eronder te lijden, en we hebben een oorlogspotentieel waarmee we de aarde vele keren kunnen vernietigen.

Als mens zelf zijn we echter beroofd van de zin van de dingen, de zin van het leven, en beroofd van genieten, schoonheid en liefde. De nieuwe natuurkunde heeft laten zien hoe werelden die op het eerste gezicht niet samenhangen, met elkaar verbonden zijn. Een deeltje dat hier verandert, heeft een parallel deeltje dat elders in de kosmos verandert. (deeltjesfysica)

Begonnen we het voorbije millennium in een relatieve eenheid van leven – geest en materie waren één – aan het eind van dat millennium staan we na een diepe duik in Gods schepping opnieuw op de drempel van eenheid. Deze wordt niet opgelegd door een Kerk van buitenaf, maar is een ontdekking van de mens op zijn zoektocht naar de wetten van de werkelijkheid. De mens nu kan zich van binnenuit zélf het besef en gevoel van eenheid eigen maken. Geen opgelegd weten in de vorm van een gebod of wet, maar een innerlijk weten van heelheid en eenheid en een besef van verbondenheid met moeder aarde.

Uit "Duizend jaar westerse mens" door Karen Hamaker-Zondag

24 Het digitale tijdperk wereldoorlog II – heden

De auteur (*1931) levert met 'Plume's denkhistorie' een bijdrage aan de kennis van de ontwikkeling van ons denken. In de jongste vierduizend jaar is er heel wat gedacht en bedacht.

Het nieuwste tijdvak na de tweede wereldoorlog, 'Het digitale tijdperk' heeft zoveel vernieuwingen gebracht dat die genoemde naam gerechtvaardigd is.

Ruimtevaart, computers en nieuwe applicaties van nanotechnologie zijn ontwikkelingen, waar men eerder alleen maar van gedroomd heeft, of alleen door lieden als Jules Verne bedacht konden worden.

Op allerlei gebied is er zoveel en zo duchtig 'vernieuwd, veranderd, verbeterd'; denk maar eens aan het domein van de voedselketen, de medische kennis en kunde, de elektrotechniek en elektronica, chemie, sterrenkunde, enzovoort.

Volstaan zal worden met het benoemen van slechts een drietal domeinen van het digitale tijdperk en wordt voorbijgegaan aan allerlei nieuwe deelgebieden, zoals van hebbedingen als tomtom, buienradar, klokken die automatisch op juiste tijd gezet worden ('radio controlled'), zelfreinigende autoruiten met behulp van nanotechnologie, et cetera.

Weliswaar wordt ons vernuft belast voor het gebruik van deze nieuwe techniek (vooral IT-vaardigheid), maar daardoor is het werk van de 'Grote Denkers' juist ook beter toegankelijk voor iedereen.

Al tijdens wereldoorlog II was men in Amerika (USA) bezig met de ontwikkeling van een bom om de gigantische kracht van kernsplijting toe te passen.

In Duitsland (Peenemünde) werd toen gewerkt aan raketten om de vijand (Engeland, met name Londen) te kunnen bombarderen.

Ontwikkelingen op het gebied van chemie (pepmiddel zoals pervitin (Chrytal Meth), waarmee soldaten langer kunnen vechten zonder hongergevoel), materiaal (plastics enz.), straling (radar, communicatie, enz.) zouden zeker waard zijn te benoemen; maar hierna zal aandacht worden gegeven aan slechts drie aspecten, die de wereld, het wereldbeeld grondig veranderd hebben, namelijk: ruimtevaart, computertechnologie en nanotechnologie.

Ruimtevaart

In de Tweede Wereldoorlog werd vlak bij het dorp Peenemünde (260 inw.) onderzoek en ontwikkeling verricht naar geheime V-wapens, de zogenaamde vergeldingswapens.

Al in 1936 was het ontwerp voor een raket klaar en begon men met experimenten. In 1942 vond de eerste lancering plaats van de V-2 en daarop gaf Hitler de opdracht tot massaproductie ervan. Een

V2 bereikte een maximale hoogte van 83 tot 93 km en had een bereik tussen 321 en 362 km en kon in één klap een heel huizenblok wegvagen. De raket startte bij 1 G (valversnelling) en versnelde tot 8 G bij het afslaan van de motor. Hij viel omlaag en sloeg in met 3 keer de snelheid van het geluid. De raketten werden in werkplaatsen van gevangenenkampen in elkaar gezet. In deze periode werden meer dan 3000 raketten afgevuurd. Het gebied direct rond Londen werd door meer dan 500 V2's getroffen.

Na de Tweede Wereldoorlog namen de Sovjets en de Amerikanen vele raketgeleerden uit Duitsland mee. Ook namen ze grote hoeveelheden V2's over. Voor de Sovjets en de Amerikanen was dat het begin van de ruimtevaart. Veel V2's werden getest en bestudeerd.

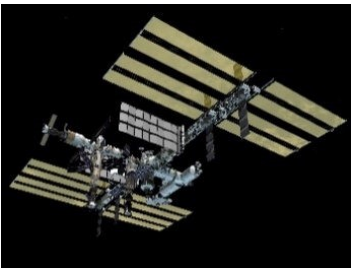
De eerste kunstmatige satelliet die door de Russen in de ruimte werd gebracht op 4 oktober 1957 werd Spoetnik (Russisch voor metgezel) genoemd. Hij maakte elliptische banen 227 tot 945 km hoog en viel 3 maanden later terug naar de aarde en verbrandde in de atmosfeer.

De Koude Oorlog was op dat moment op zijn hoogtepunt en de lancering van de Spoetnik verraste het Westen en leidde tot een ruimtewedloop tussen de Verenigde Staten en de Sovjetunie.

Op basis van de ontwerpen voor de V2 ontwierp de Duitser Wernher von Braun voor de Amerikanen, onder meer de Jupiter-C-draagraket, die de eerste Amerikaanse satelliet Explorer 1 in een baan om de aarde bracht. Uiteindelijk kwam von Braun in dienst van de NASA waar hij bijdroeg aan het ontwerp van de Saturnus V-raket, die Amerikanen naar de maan heeft gebracht.

Ook de krachtiger Russische Scud-raketten zijn op de V2 gebaseerd.

Apollo 11 was de missie van het Apolloprogramma van de Amerikanen die in 1969 voor het eerst een mens op de maan zette. De bemanning van de Apollo 11 bestond uit de drie astronauten Neil Armstrong, Buzz Aldrin en Michael Collins. De maanlander, de Eagle, landde op de maan, het luik werd geopend en Armstrong stapte naar buiten. Armstrong begon aan zijn maanwandeling. Aangekomen onderaan de ladder, zei hij: "I'm going to step off the LEM now" (verwijzend naar de maanlander). Hij draaide zich om en zette zijn linkervoet op het maanoppervlak om 2:56 UTC, 21 juli, 1969, om vervolgens te zeggen: "That's one small step for [a] man, one giant leap for mankind.", ofwel in het Nederlands: "Dat is een kleine stap voor [een] mens, een reuzensprong voor de mensheid". Toen Armstrong zijn beroemde uitspraak deed, werden zijn woorden rechtstreeks over de hele wereld uitgezonden

Het bijzondere van het latere internationale ruimtestation ISS (International Space Station) dat in een baan om de aarde draait is dat het door verschillende landen (16 in totaal) wordt gebouwd, bemand en bekostigd. Sinds 2000 is het station permanent bewoond en in 2011 werd de bouw van dit ISS voltooid.

Een onderdeel daarvan, de Columbus, is een wetenschappelijk laboratorium dat deel uitmaakt van het ruimtestation ISS, waaraan Nederland en België belangrijke inbreng leverden. Het is een bijdrage

van de Europese Ruimtevaartorganisatie ESA aan het ISS, en is ontworpen en gebouwd in Europa. Rusland en het Amerikaanse bedrijf Space Adventures bieden drie tiendaagse reizen aan naar het internationale ruimtestation ISS. De prijs van een ruimtereis wordt geschat op ongeveer 20 miljoen euro, hoewel de aanbieders erover zwijgen.

Computertechnologie

Al in 1938 fabriceerde de Duitse fysicus Konrad Zuse de eerste computer, hij had het zichzelf een stuk eenvoudiger gemaakt door van het binaire stelsel gebruik te maken.

In het Verenigd Koninkrijk werd de Colossus, werkend met elektronenbuizen, gemaakt om Duitse geheime codes te kraken van hun Enigma-codeermachine.

Het decimaal stelsel bestaat uit de cijfers 0 tot en met 9 en werkt met het grondtal 10. Het binaire of tweetallig stelsel kent maar twee getallen: 0 en 1. Alle getallen en ook letters worden uitsluitend in nullen en enen uitgedrukt. Daarmee kan gebruik gemaakt worden van (elektronische) aan/uitschakelaars, de laatste kunnen in minimale afmetingen in gigantische aantallen op een chip aangebracht worden.

De PC (personal computer) heeft in de jaren rondom de eeuwwisseling zo'n onvoorstelbare vlucht genomen, dat toepassingen zoals tekstverwerken, boekhouden, fotografie, telefonie, informatica, enzovoort voor bijna iedereen toegankelijk zijn geworden. Kinderen van enkele jaren oud doen al spelletjes op een I-pad. En voor senioren is er zelfs een 'seniorenweb'.

Met de komst van de PC voor iedereen is het gemakkelijker geworden om informatie op internet op te zoeken, of het nu gaat om ziekten, instructie, koopwaar, boeken, TV-programma's, of wat dan ook; in een mum van tijd weet je het antwoord. Het vraagt een nieuwe vaardigheid die de jeugd op school en in vrije tijd zich al eigen maakt. Ook vele processen in industrie en in huis worden met computers geregeld. De afwikkeling van financiële transacties vindt grotendeels digitaal plaats, waardoor kantoorwerk minder mankracht vraagt. De markt van producten werd doorzichtiger en ging van de ambachtsman om de hoek naar het world wide web.

Naast het genoemde PC-gemak betekent ook het gebruik (en misbruik) van sociale media een ommezwaai in de hele samenleving. Je mening anoniem publiceren op facebook, what's app of op twitter in 140 tekens is aan de orde van de dag. Was eerder de journalistiek die nog enige objectiviteit nastreefde, op de nieuwe sociale media mag je kennelijk alles roepen zonder nuance en diepgang. De zoekmachines 'helpen' je informatie aan te reiken die jouw 'past'. Jouw mening wordt gesterkt door likes, smileys; tegenargumenten komen niet aan bod. Onderling vertrouwen staat op de tocht. De maatschappelijke impact door de nieuwe informatica op allerlei terrein is enorm.

Nanotechnologie

Nanotechnologie is de techniek die het mogelijk maakt te werken met deeltjes in de grootte van nanometers (afkorting nm, een miljardste van een meter / 0,000 000 001 m / 0,000 001 millimeter). Dit is een grootte die net boven die van atomen (0,060 nm tot 0,275 nm) en eenvoudige moleculen ligt; een mensenhaar is ongeveer 50 nm.

Veel gebruikte toepassingen van nanotechnologie verbeteren allerlei eigenschappen van producten. Het zijn vaak emulsies van kleine deeltjes ('nanodeeltjes'), zoals titaniumoxide in verf- en vernissoorten, deeltjes in zonnebrandcrème, cosmetica, zilver in voedselverpakking, kleding, verband, desinfectiemiddelen.

De grote opslagcapaciteit van computergeheugens is trouwens ook een toepassing van nanotechnologie.

De rekenkracht van computers zou verder nog met sprongen vergroot kunnen worden met quantum technologie, een specifieke discipline van de nanotechnologie.

Een probleem hierbij is nu nog de onbekende giftigheid en de fundamenteel andere eigenschappen van de nieuwe producten.

Er is nog ongelofelijk veel te ontdekken en te ontwikkelen op dit gebied.

Op al deze drie terreinen zijn nog maar de eerste stappen gezet.

Plume

Citaten:

De grootste triomf die een schrijver beleven kan, is diegenen die kunnen denken, aan het denken te zetten.

Eugène Delacroix

Slechts wie denkt beleeft zijn leven, aan de gedachteloze trekt het voorbij.

Marie von Ebner-Eschenbach

Wat wij toeval noemen, is het toevluchtsoord der onwetendheid. Benedictus de Spinoza

Literatuur:

Een andere geschiedenis van de filosofie. R. C. Solomon & K. M. Higgins ISBN 90-284-1824-5

Spoorzoeken in de bonte wereld van geloven en denken. B. van Gelder zestiende druk 1970

Plato's crito. Dr. S. Koperberg. Wereldbibliotheek-vereniging.

Filosofie. David Papineau, ISBN 978 90 5764 978-3

Epictetus Encheiridon, ISBN 90 6030 339 3

Meesters in de filosofie Gebr. Meester ISBN 90 7698 881 1

Lucifer jrg. 21 nr 6 Barend Voorham Kerstmis / inwijding/grote geboorte

'En je zult spinazie eten' Spinoza door Jan Knol, ISBN 90-284-2096-7

Spinoza en de vreugde van het inzicht. Kees Schuyt ISBN 9789460034060

Internet